



İLETİŞİM VE ALTERNATİF İLETİŞİM SİSTEMLERİ

EBR108U



KISA ÖZET

1. ÜNİTE DİL VE İLETİŞİM GELİŞİMİ: BEBEKLİK-ERKEN ÇOCUKLUK, OKUL ÖNCESİ VE OKUL DÖNEMİ GELİŞİMİ

TEMEL KAVRAMLAR

İletişim

İletişim; sözlük anlamına göre ‘duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişimasyon’ olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Alanyazında ise iletişim, bireyin karşıdaki kişiye sözlü, yazılı ya da jest kullanarak vermek istediği mesajı aktarma süreci olarak tanımlanmaktadır (Owens ve Robert, 2005). İletişimin amacı, uygun araç kullanarak ve bu aracın aktarabileceği bir yoldan yararlanarak, hedefteki bireyde kendi tasarladığı düşünceyi oluşturma çabasıdır (Konrot; 2011).

Dil

Dil, felsefe, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, mantık, dilbilim, dil psikolojisi, dil sosyolojisi ve göstergebilim alanlarında farklı yaklaşımlarla incelenmektedir. Dolayısıyla dil olgusunun pek çok tanımı bulunmaktadır (Şen, Yıldız-Çiçekler ve Yılmaz, 2010). En temel anlamda dil, iletişimi gerçekleştirmek için işaretler sistemi aracılığıyla dünya hakkındaki düşünceleri temsil etmek amacıyla kullanılan bir şifre/kod bilgisidir (Bloom ve Lahey, 1978).

Dil, alıcı dil ve ifade edici dil olarak ikiye ayrılmaktadır. Alıcı dil, sözel uyarıların duyu-sinir ağı ve işitsel algısal süreçler aracılığı ile alınması ve anlaşılması ile ilgili bileşendir (İşeri Karacan, 2000). İfade edici dil ise duyu-sinir ve motor-sinir gibi konuşmada yer alan çeşitli mekanizmaların kullanılarak zihinsel kavramın bir ses imgesi aracılığıyla ifadesidir (Maviş, 2011a ve Konrot, 2011).

Konuşma

Konuşma kısaca dilin insan tarafından üretilen sesler ile söze dönüştürülmesidir (Yılmaz, 2011).

DİLİN BİLEŞENLERİ

Dünya üzerinde birbirinden farklı pek çok dil ve bu dillere ait pek çok farklı özellik olmasına karşın temel kavramlar açısından bakıldığında, tüm dillerde ortak bazı bileşenler olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2011). Bu bileşenler; anlam bilgisi (semantik), sesbilgisi (fonoloji), biçimbilgisi (morfoloji), sözdizimi (sentaks) ve kullanım bilgisi (pragmatik) olarak birbirinden ayrılmaktadır. Bu bileşenler ayrı olarak ele alınsa da birbiri ile çok sıkı bağlantılı tek bir sistem olarak algılanmaktadır (Topbaş, 2011c).

Anlambilgisi (Semantik)

Anlambilgisi, bir dildeki sözcük dağarcığını, sözcüklerin anlamını, bu sözcükler arasındaki ilişkileri içermektedir (Yılmaz, 2011).

Sesbilgisi (Fonoloji)

Ses bilgisi, bir dildeki sesleri, bu seslerin özelliklerini, dizilişlerini ve bu seslerin kullanım kurallarını içeren dil bileşendir (Yılmaz, 2011).

Biçimbilgisi (Morfoloji)

Biçimbilgisi, dilin kendi başına en küçük anlam taşıyan yapıları olan morfeplerin (biçimbirimlerin) bir anlam oluşturmak üzere nasıl şekillendiğine dair kuralları içermektedir. Sözcüklerin türetilişleri, ekler olarak çeşitli anlam yüklenmeleri ile ilişkili özellikleri biçimbilgisi bileşenini ifade etmektedir (Yılmaz, 2011).

Sözdizimi (Sentaks)

Bilindiği gibi bir cümle içinde her sözcüğün farklı görevi vardır ve her dilde bu sözcükler belirli kurallar çerçevesinde dizilmektedir. Sözdizimi, bir dildeki cümle yapısına dair kuralları içermektedir (Yılmaz, 2011).

Kullanımbilgisi (Pragmatik)

İletişim, etkileşimde bulunularak üretilen, dolayısıyla sosyal içeriği olan bir süreçtir (Alev, 2011).

BEBEKLİK VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ (0-36 AY) DİL VE İLETİŞİM GELİŞİMİ

İletişim amaçlı bir davranıştır ve dilin sosyal boyutu ile ilgilidir. Erken dönemde bebekler her ne kadar konuşmasalar da anneleri ya da bakıcılarına gereksinimlerini ifade edebilmektedirler. Konuşma öncesi dönemde bebeklerdeki iletişim davranışları başlangıçta amaçsızdır, annelerinin davranışlarından yola çıkarak zaman içerisinde daha amaçlı bir iletişim kurmaya başlarlar (Kuder, 2013). 6. Aydan itibaren bebekler çeşitli jest, mimik kullanarak isteklerini annelerine iletmeye başlarlar.

Bebeklik Dönemi (0-12 Ay) Dil ve İletişim Gelişimi

Bebeklerin doğumlarından ilk sözcüklerini kullanmaya başladıkları döneme kadar olan evre 'söz öncesi dönem' olarak adlandırılmaktadır (Maviş, 2011a).

Bebekler, söz öncesi dönemde konuşmasa bile dikkat çekmek, bir durumdan aldığı zevki ya da rahatsızlığı belli etmek, isteklerini iletişim ortağına aktarmak gibi amaçlarla sesleri kullanabilmektedir. Bebekler yaklaşık 11-12 ay arasında tek sözcükten oluşan ifadeler üretmeye başlarlar (Avcı, 2004; Yapıcı 2004). Çocukların iki ve/veya daha fazla sözcük kullanarak konuştukları dönem ise yaklaşık 18-24 aylar arasına denk gelmektedir. 24. aydan itibaren çocukların konuşmalarının giderek anadiline uygun hale gelmeye başladığı ve çocukların kurabildikleri cümleler içinde, çok sayıda dilbilgisi kurallarının yer aldığı görülmektedir (Yapıcı, 2004).

Söz Öncesi Dönem

Konuşma öncesi dönem; ağlama, gıgıldama, babıldama, ses oyunları, ekolali ve jargon kullanımı olmak üzere altı evreden oluşmaktadır.

Konuşma

Çocukların dil gelişiminde en önemli aşama, sözcükleri bir cümle şeklinde bir araya getirme aşamasıdır. Bu aşamaya çocuklar yaklaşık 18-20 aylar arasında ulaşabilmektedir (Demir, 2011). Çocukların tek, iki ve üç sözcükleri edinim ve kullanım zamanları birbirinden kesin çizgilerle ayrılamaz (Avcı, 2004). Bireysel farklılıklar, sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların yarattığı uyarıcıların çocuktaki yansımaları, anne-babanın çocuğa karşı yaklaşımındaki tutarlılık düzeyi, konuşma aşamalarında başlama zamanını değiştirebilmektedir (Yapıcı, 2004).

Ancak bu sözcüklerin kullanımı kendi içinde bir gelişimi takip etmektedir.

**Tek sözcük kullanma*

**İki sözcük kullanma*

**Üç veya daha fazla sözcük kullanma*

OKUL ÖNCESİ DÖNEM DİL VE İLETİŞİM GELİŞİMİ

Okul öncesi dönem olarak kabul edilen 3-6 yaş arası çocuklar; aile çevresi dışındaki diğer insanlarla da etkileşimde bulunur, çevreleriyle deneyimleri artar ve bu zenginlikler bireylerin tüm gelişimine yansır (Maviş, 2011b). Çocuklarda bilişsel gelişim, motor gelişim ve sosyal etkileşim davranışları dil gelişimini de etkiler.

Bu dönemde, çocuklar farklı türden sözcüklerle (sıfat, zamir vb.) konuşmaya başlar ve yetişkin benzeri cümleler kullanırlar. Ortalama üç yaşındaki çocuklar yeni öğrendikleri sözcükleri sürekli tekrarlar. Bu tekrarlar, çocuğun sözcük kullanımında ustalaşmasını diğer öğrenilecek sözcüklerin ön öğrenmelerini oluşturur (Yapıcı, 2004). Çocuklar dört yaşına geldiklerinde, sözdizimi yetişkinlerin sözdizimi gibidir (Maviş, 2011b).

Okul Öncesi Dönemde Fonolojik (Sesbilgisel) Gelişim

Fonolojik gelişim, çocuğun anadilindeki sesleri öğrenmesi ve bu seslerle çeşitli hece, sözcük, kelime üretme süreci ile ilgilidir (Herschensohn, 2007; Topbaş, 2011b). Fonolojik gelişim bebeklik döneminde yavaş olsa da 2-5 yaş arasında oldukça hızlı gelişmektedir. Bu nedenle 2-5 yaş arası 'fonemik gelişim evresi' olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin en önemli gelişim özelliği, çocuğun anadilindeki ünsüzleri edinmesidir (Kuder, 2013, Topbaş, 2006). Çocuğun sesleri edinim sırası vardır ve bu sıra evrenseldir (Kuder, 2013). Okul öncesi dönemin sonuna doğru çocuk anadili dışındaki sesleri kullanmamaya başlar (Topbaş, 2006).

Okul Öncesi Dönemde Morfolojik (Biçimbirim) ve Sentaks (Sözdizimi) Gelişimi

Okul öncesi dönemde çocuklar, iki sözcüklük telegrafik konuşma yerine konuşmalarında bu sözcüklere anadil yapısına uygun olan ekleri kullanarak daha karmaşık yapıları cümleler ile konuşmaya başlarlar. Okul öncesi döneminde çocuklarda bu karmaşık yapıları cümlelerin gelişimi biçimbirim ve sözdizimi gelişimi olarak incelenmekte ve çocuklar cümlelerinde kullanmış oldukları bu yapıları belirli bir gelişim sırasında edinmektedirler (Maviş, 2011b).

Okul Öncesi Dönemde Semantik (Anlambilgisi) Gelişimi

Dil gelişimi bilişsel gelişimden ayrı düşünülemez (Herschensohn, 2007). Anlambilim, dilin anlamla ilişkili ögesi olmakla beraber çocukların bilişsel gelişimi ile de paralellik göstermektedir. Anlam, sözcük, cümle ve bağlam değişkenleri göz önüne alınarak dil yoluyla iletilir. Anlambilgisinin en hızlı geliştiği dönem okulöncesi dönemdir (Topbaş, 2011c).

Okul Öncesi Dönemde Kullanım bilgisi (Pragmatik) Gelişimi

Dil edinim süreci çocuğun, kendiliğinden başkalarıyla iletişim kurmayı öğrenme sürecidir. Dil sosyal bir olaydır. Dili ortaya çıkaran kurallar ve anlamlar sosyal bir anlaşma üzerine kurulur, çocuğun okul ile birlikte girmiş olduğu yeni sosyal çevre de dilin kullanım bilgisine yönelik yeni beceriler edinimine katkı sağlar(Diken, 2016; Topbaş ve Maviş; 2011). Dilin sosyal bağlamda kullanılması dilin kullanım bilgisi (pragmatik) bileşeni ile ilgilidir.

Okul öncesinde çocuklar giderek daha net mesajlar tasarlamaya başlarlar ve konuşmalarını karşılardaki kişinin/dinleyicinin ihtiyaçlarına göre düzenlerler. Karşılardaki kişinin kendilerini anlayıp anlamadığını izlemeye ve gerekirse mesajı tekrar etmeye başlarlar(Diken, 2016). İleri dönemlerde çocuklar yeni beceriler edindikçe dilin kullanımbilim becerileri de gelişmeye devam eder.

Okulöncesi Dönemde Okuryazarlık Gelişimi

Çocuklar konuştukları anadile ilişkin yapıları doğal süreç içerisinde öğrenirler. Dilin bir anlam dışına çıkarak analizini yapabilmek, fikir yürütebilmek, kontrol edebilme becerileri üst dil becerileri olarak tanımlanmaktadır (Chaney, 1994; Ege, 2011a). Okulöncesi dönemde gelişmeye başlayan okuma yazma becerileri *erken okuryazarlık* olarak adlandırılmaktadır. Erken okuryazarlık çocukların erken dönemde formal okuma-yazma öğretimine başlamadan önceki dönemde, okuma yazmaya ilişkin kazanımları beklenen önkoşul bilgi, beceri ve tutumlar olarak ifade edilmektedir (Uzuner, 1997; Whitehurst ve Lonigan, 1998'den akt. Kargın, Ergül, Büyüköztürk ve Güldenoğlu, 2015). **Bu beceriler;** a) sözcük bilgisi, b) yazı farkındalığı, c) harf bilgisi, d)sesbilgisel farkındalık ve e) dinlediğini anlama becerisidir.

OKUL DÖNEMİ DİL VE İLETİŞİM GELİŞİMİ

Dil gelişimi okul döneminde de devam eden bir süreçtir. Okul döneminde çocuklar okuma, yazma gibi akademik becerileri ve dili daha etkili kullanmak adına çeşitli üstdil becerilerini edinirler. Çocuklar, okul döneminde sadece, sözlü dile ilişkin öğrendiklerini yazılı dile aktarmakla kalmaz, aynı zamanda sözlü ve yazılı dil farklarının ayırdına varmaya ve çeşitli metin türleri arasındaki farklılıkları kavramaya da çalışırlar (Keçik, 1992).

Okul Döneminde Sesbilgisel (Fonolojik) Gelişim

Çocuklar, anadillerindeki seslerin büyük bir çoğunluğunu 4-5 yaş civarında edinmiş olurlar. Ancak okul dönemine geldiğinde bazı seslerin ediniminin gecikmesi de söz konusu olabilir. Türkçede 3 yaşına kadar /b,p,m,n,k,g/ gibi seslerin, en geç 5 yaşına kadar da /s,ş,z,c,ç/ gibi seslerin kazanılmış olması gerekir. Örneğin, /r/ sesinin okulun ilk yıllarında kazanılmamış olması kabul edilebilir bir durumdur (Topbaş, 2011b). Bahsedilen seslerin okul dönemine kadar edinilmemesi durumunda çocuğa bir dil konuşma terapisti tarafından müdahale gerekmektedir. Normal gelişim gösteren çocuklar okul dönemine geldiğine anadillerindeki fonolojik gelişim büyük oranda tamamlanmıştır. Okul döneminde dilin diğer bileşenlerinin gelişimi devam eder.

Okul Döneminde Biçimbilgisi (Morfoloji) ve Sözdizimi (Sentaks) Gelişimi

Okul dönemi, sözcüklerdeki ek ve kökler, bunların kurallı düzenlenişleri ve türetiliş özelliklerinin bilinçli öğrenilmesi sürecidir (Topbaş, 2011a; Yapıcı, 2004). İlköğretim boyunca çocuklar bilinçli olarak dilbilgisi kurallarını öğrenirler, dil aracılığıyla dil hakkındaki bilgiyi öğrenirler ve üstdil becerilerini kazanırlar (Topbaş, 2011a).

Çocuklar, ilköğretim öncesinde öğrendikleri birçok ad kökenli sözcüğü, ilköğretim döneminde yapım ve çekim ekleri ile yeni sözcüklerin oluşturulmasında kullanırlar. Çocuklar ilkokul döneminde ekler değiştikçe sözcüklerin anlam ve tür bakımından nasıl değiştiklerini kavramaya başlarlar. Çocuklar okul yıllarında zihinlerinde sözcükler arasında kurulan bağlantıları gösteren içsel bir harita oluştururlar. Böylece bazı sözcüklerin zıt, bazılarının eş anlamlı ve eş sesli, bazılarının ise birbirine benzer olduklarını; ancak bu sözcüklerin ince farklılıklar taşıdığını anlamaya başlarlar (Topbaş, 2011a).

Okul Döneminde Kullanımbilgisi (Pragmatik) Dil Gelişim

Pragmatik dil becerilerin gelişimi, konuşmanın ortaya çıkmasından önce başlar, çocuğun yaşı ve deneyimleriyle birlikte artmaya devam eder. Özellikle 5 yaşından itibaren pragmatik dil becerileri, yanı sıra ilerleyen bilişsel becerilerle de hızla gelişmeye başlar. Örneğin çocuk okulöncesi dönemde bir olayı giriş, gelişme ve sonuç düzeninde mantıksal bir sıra ile anlatmakta zorlanırken; okul yıllarında bu mantıksal sırayı izleyerek basit bir hikâyeyi başından sonuna kadar anlatabilir (Alev, 2011). Dilin kullanım (Pragmatik) bileşeni, dilin konuşulduğu ortam, çevre etkileri, konuşmacıların niyeti, duyguları, konuşan ile dinleyici arasındaki etkileşim ile ilgili olmaktadır (Topbaş, 2011a).

Okul döneminde çocuklar, dilin resmi yapısını ve sosyal bağlamda kullanımını edinmektedirler (Alev, 2011). **Bu dönemde çocuklar sohbetlerinin içeriğine yönelik izleyen çeşitlilikte beceriler edinirler:**

Açıklama yapma: Bir sohbette meydana gelen yanlış anlaşılma ya da iletişim kopukluğunu gidermek adına, konu ile ilgili farklı ve yeni terimler kullanarak sohbeti düzene sokma becerisidir. (Alev, 2011; Maviş ve Topbaş, 2011; Topbaş, 2011a).

Konu sürdürme: Sohbeti belirli kurallar dâhilinde, sıra alarak, iletişim ortağının konuşmasına uygun cevaplar vererek devam ettirme becerisidir. (Alev, 2011; Maviş ve Topbaş, 2011; Topbaş, 2011a).

Betimleme ve açıklama: Okul dönemi ile birlikte betimle yapmak için kullanılan uygun dil yapılarını edinmeye başlamaktadırlar (Alev, 2011; Maviş ve Topbaş, 2011; Topbaş, 2011a).

Kod değiştirme: Okul döneminde çocuklar bir yetişkinle ya da arkadaşı ile konuşurken kullandığı dil yapısının farklı olması gerektiğini kavramaya başlamaktadırlar (Alev, 2011; Maviş ve Topbaş, 2011; Topbaş, 2011a).

Soru sorma, dolaylı talep ve ikna etme: Dolaylı yoldan talep etmeyi ve uygun soru kalıpları kullanarak bilgi talep etmeyi de bu dönemde edinmeye başlamaktadırlar. (Alev, 2011; Maviş ve Topbaş, 2011; Topbaş, 2011a).

Okul Döneminde Üstdil Becerilerinin Kazanılması

“Üst dil” terimi birçok beceriyi tanımlamak için kullanılmaktadır (Uyanık ve Kandır, 2010). Cümleyi sözcüklere, sözcüğü hecelere ve sesbirimlerine ayırma, sözcüklerde yer alan hece sayısını hesaplama, cümlenin dilin bileşenleri açısından doğru olup olmadığına karar verme, sesleri birleştirerek sözcükler oluşturma, uyaklı sözcükler bulma ve tanıma, ses ve sözcük oyunları yapma gibi benzeri işlemler üst dil becerileri arasında yer alan becerilerdir (Acarlar, Ege ve Turan, 2002; Turan ve Gül, 2008).

Çocuklar, ilköğretime başladıkları yıllarda dil hakkında farkındalıkları artmaktadır. Cümle yapısı, konuşma seslerinin nasıl oluştuğu ve sözcüklerin farklı tanımlamaları üzerinde düşünebilir ve yorum yapabilirler. Çocuklar dilin yalnızca iletişim aracı olarak kullanılan bir sistem olmadığını, kendi içinde bir sistematığı ve kuralları olan bir sistem olduğunun farkına varırlar(Ege, 2011a; Topbaş, 2011a).

Okulöncesi dönemde çocuk öğrenmiş olduğu bir harfin tüm kelimeyi temsil ettiğini zannederler. Örneğin ‘b’ sesi çocuğun adı olan ‘Berk’i temsil etmesi, ‘Beren’ sözcüğünü temsil etmediğini düşünürler. Çocuklar okul dönemi ile birlikte sesin temsil ettiği yapıyı ayırt edebilirler.

